

EBÛ NASR EL-FÂRÂBÎ'NİN BÜYÜK DUASI

Çev. Doç. Dr. İbrahim Hakkı AYDIN*

ÖZET

Bu çalışmada Muallim-i Sâni Fârâbî'nin "Duâ'un Azîmun li Ebî Nasr el-Fârâbî" adlı risalenin Arapça metni ile Türkçe çevirisini verdik. Fârâbî bu duasında Tanrı'ya inanmış biri olarak, saf duygularla O'na dua etmektedir. Bu dua metninde onun İslam dinini ve kültürünü bir olgu olarak dikkate aldığını ve onları önemli bir öncül olarak kabul ettiğini anlamamız mümkündür, bu da onun felsefesinin kaynakları hakkında bize ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Allah, Dua, Fârâbî.

ABSTRACT

Great Prayer Of Ebû Nasr El-Fârâbî

In this study we have given the Arabic versions and Turkish translation of "Duâ'un Azîmun li Abû Nasr al-Fârâbî". Fârâbî had believed and prayed to Allah in his work. Meantime we have understood that Fârâbî had taken consideration Islamic rules in his works. Consequently, we conclude that one of the main supporting sources of Fârâbî's philosophy was the Islamic culture and the believing system.

Key Words: God, Prayer, Fârâbî.

Bu çalışmada Muallim-i Sâni Fârâbî'nin kaleme aldığı ve Muhsin Mehdi tarafından Beyrut 1991 de II. baskı olarak yayınlanan, yine Fârâbî'nin "Kitâbu'l-Mille ve Nusûsun Uhrâ" adlı eserin 89-92 sayfaları arasında yer alan "Duâ'un Azîmun li Ebî Nasr el-Fârâbî" başlıklı duasının Türkçe çevirisini vereceğiz. Bu risalenin müellif nüshasına ulaşamadık. Ancak bir yazma nüshası, Süleymaniye, Şehit Ali Paşa, nr. 537'de mevcut olup, 4 varaktan ibarettir.

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Felsefesi Anabilimdalı. iaydin@atauni.edu.tr

Çeviride Arapça metnin verdiği imkân ölçüsünde günlük dili kullanmaya özen gösterip, akıcı bir üslupta aktarmaya çalıştık. Akıcılığı bozmamak için de parantez kullanmadık. Açıklanması gereken kelimeleri dipnotlarda açıklamaya çalıştık. Ayrıca metinde geçen ayetlerin de yerlerini tespit edip dipnotta gösterdik. Yapılan çevirinin Arapça aslıyla karşılaştırılmasının kolayca yapılabilmesi için de, çeviride esas aldığımız metni verdik ve metinde kullanılan satır numaralarını aynen koruduk.

Bu risale, İbn Ebî Usaybia'nın *Uyûnu'l-Enbâ fi Tabakâti'l-Etîbbâ*'sında¹ Fârâbî'nin eserleri arasında gösterilmektedir. Ancak Fârâbî'nin eserlerinden bahseden diğer tabakat kitaplarında bu risalenin adı zikredilmediğinden ve bu risalenin müellif nüshasına ulaşamadığından dolayı, Fârâbî'nin bu adla bir risale kaleme almadığı düşünülebilir. Bu anlamda bu eserin filozofa ait olup olmaması konusunda özellikle 20.yy. da pek çok tartışmalar yapılmıştır. Bu tartışmalara burada, çevirisini yaptığımız bir metin çerçevesinde, girmeyi gereksiz görüyorum, zira malumun ilanından başka bir şey olmayacaktır. Burada bizce önemli olan bu dua metninin Fârâbî'ye ait olup olmamasından çok, bu cümlelerin, düşüncelerin ve fikirlerin ona ait olup olmamasıdır. Bize göre, bu cümleler bir dua metni bütünlüğü içinde filozofumuzca kaleme alınmamış olsa da, parça parça cümleler ve anlamlar şeklinde filozofa ait olduğu kanaatindeyiz. Nitekim, Fârâbî'nin eserleri ve felsefesinin bütünü göz önüne alındığında, bu cümlelerin ve duyguların ona ait olabileceği çok açık bir şekilde ortaya çıkar. Çünkü bu dua metninde geçen cümlelerin hemen hemen tamamı, Fârâbî'nin diğer eserlerinde bire bir karşılık bulmakla birlikte, bu cümleler içerdikleri anlam itibarıyla da Fârâbî'nin felsefesiyle tamamen örtüşmektedir. Bunları dikkate alarak konuya baktığımızda da, bu duaların Fârâbî'ye ait olduğunu söyleyebiliriz.

Bu eserde geçen, "...ihvân-ı safâ...ashâbu'l-vefâ..." ifadeleriyle İhvân-ı Safâ'yı anımsattığı, dolayısıyla bu eserin İhvân-ı Safâ ekolüne mensup biri tarafından kaleme alınmış olabileceği akla gelebilir. Ancak bu ifadelerin Türkçe karşılığının "..(beni) kötülüğe bulaşmamışlardan, sevgiyle bağlı olanlardan ...(eyle)!" olduğunu düşündüğümüzde bu anlamlı terimlerin bir dua metninde yer almasının çok normal bir şey olduğunu düşünüyoruz. Ayrıca gerek dualarda gerekse şiirlerde işlenen felsefi fikirler İhvân-ı Safâ'nın fikirleriyle bire bir örtüştüğü söylenemez.

¹İbn Ebî Usaybia, *Uyûnu'l-Enbâ fi Tabakâti'l-Etîbbâ*, nşr. İmruulkays b. et-Tahhân, Mısır 1299/1882, II, 137, 139.

Nitekim bugün elimizde mevcut olan İhvân-ı Safâ Risalelerine baktığımızda bu tür ifadelerle rastlayamamaktayız. Ancak yine de bu konuda farklı düşününlerin olabileceğini de ifade etmek gerekir.

Bu risalenin Türkçe'ye çevrilmesi, ülkemizde Fârâbî'nin düşüncesinin, daha iyi anlaşılmasına bir katkı sağlayacağını düşünüyoruz. Nitekim İslâm filozoflarından, önemli bir sima olan Muallim-i Sâni Fârâbî'nin ferdi yaşamında, iç dünyasında dinin konumunun ne olduğunu, dine bakışını, yaklaşım seviyesinin belirlenmesinde kaynaklık edebileceği gibi, metafizik olguları hakkındaki tutarlılığını ve felsefesinin beslendiği kaynaklardan birinin dini duygu olduğu konusuna önemli ölçüde ışık tutacaktır. Ayrıca bu risale, bilindiği üzere, tekfir edilen bir filozof olarak Fârâbî'nin ferdi yaşamında dinin yerinin ne olduğuna da ışık tutmaktadır.

Bütün bunların ötesinde, böyle bir eserin Türk – İslam dünyasının anlayabileceği bir dille aktarılmasının, kültür tarihi açısından da önemli bir katkı olacağı düşüncesindeyiz. Özellikle felsefî motiflerle dolu olan bu risale, din ile felsefî düşünüşün ilkelerini bir arada toplamakla, felsefe ile din arasında bir uzlaşma köprüsü oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Fârâbî'nin buradaki ifadelerinden ve en güvenilir kabul edilen kaynaklardan² çıkardığımız genel fikre göre filozof; sakin, kendi köşesine çekilip, yalnız yaşama isteği ile dolu bir mütefekkindir. Genelde hayatını, tabiatın kucağında geçirmek isteyen her mütefekkir gibi, Fârâbî de dünyada, çalışmaları ve öğrencilerinden başka arkadaş edinmemiştir. Döneminin siyasi işleriyle, insanların dünyevi günlük yaşantılarıyla sınırlı ölçülerde ilgilenmiştir. Zaman zaman şiir de yazan Muallim-i Sanî, içinde kopan ilâhî fırtınaları dile getirmeyi, şiirin sınırlı kalıpları içinde anlatmanın zorluğunu hissetmiş olacak ki, bunları şiirlerinde ve felsefî eserlerinde dile getirmenin yerine, en samimi ve duygulu şiirsel nesrinde Allah'a yönelip bu duayı da kaleme almıştır. Filozofumuz, sanki felsefesinin tamamını "Duâ'un Azîmun" adlı risalesine sıkıştırmak istemiştir. İç dünyasının derinliklerinde, isteklerinin engin âleminde gezinirken, ulvî arzuların ve olayların cereyanını düşünüp her şeyi var eden, her şeyin sahibi ve sebebi olan yüce Allah'a yönelmiş ve şöyle seslenmiştir:

² el-Beyhakî, *Tetimmetu sivânu'l-Hikme*, nşr. Muhammed Şefî, Lâhur 1935, s. 16-20; İbnü'l-Kiftî, *K. İhbârî'l-Ulemâ bi- Ahbârî'l-Hukemâ*, nşr. J. Lippert, Leipzig 1903, 277-280 ; İbn Ebi Usaybia, *Uyûnu'l-Enbâ fî Tabakâti'l-Etbbâ*, nşr. İmrulkays b. et-Tahhân, Mısır 1299/1882, II, 134-145; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, nşr. M.M. Abdulhamîd, Kahire 1948, IV, 239 vd.

FÂRÂBÎ'NİN DUASI

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlıyorum!

1- Ey Zorunlu Varlık! Ey sebeplerin sebebi, ezeli ve ebedî olan Allah'ım! Beni yangınlardan korumanı, bana senin hoşnut olacağın eylemi emel yapmanı istiyorum!

2- Ey bütün Âlemlerin Rabbi olan Allah'ım! Bana bütün iyi hasletleri bahşet, işlerimde güzel neticeler ver, gayelerimde ve isteklerimde beni başarılı kıl!

Evrende nehirlerin coşkun aktığı gibi akan yedi yıldızın sahibi, aydınlatıcısı Rab!³

O yıldızlar, O'nun iyilikleriyle, bütün cevheri kuşatan iradesiyle işlerini yaparlar.

Zuhal, Utarit ve Müşteri⁴ gibi yıldızların bizzat kendilerinden bir şey beklemem, ben hayrı, her şeyi senden beklerim!

3- Allah'ım! Bana güzellik elbiseleri giydir, iyilik ve güzellikler ver⁵. Peygamberlerin kerametlerini ve zenginlerin saadetini, bilgelerin ilimlerini, muttakilerin mutluluklarını ver!

4- Allah'ım! Beni mutsuzluk ve yokluk âleminde kurtar! Beni kötülüğe bulaşmamışlardan, sevgiyle bağlı olanlardan, dosdoğru kişiler ve şehitlerle birlikte gökte yaşayanlardan eyle!

Sen öyle yüce bir varlıksın ki, senden başka ilah yoktur! Varlıkların yegâne sebebi, yerin ve göğün nuru Sensin. Allah'ım! Bana Fa'al Akıldan bir feyiz⁶ bahşet!

Ey ululuk ve iyilik sahibi Allah'ım! Ruhumu hikmet nuruyla süsle! Bağış olarak benim için taktir ettiğin nimeti (şükürünü) bana ilham et!

Bana hakkı hak olarak göster ve ona uymanın yolunu ilham et! Bana batılı batıl olarak göster, beni batıla inanmaktan ve onu dinlemekten koru! Nefsime ilk maddenin yapısından temizle! Şüphesiz ki sen, ilk nedensin!

Ey bütün varlıkların sebebi olan Hak,

³ Bu mısraı şu ayetlerle ilişkilendirebiliriz: "Yörüngesinde akıp giden, bazen kaybolan, bazen de etrafı aydınlatan yıldızlar." K. K., Tekvîr (81), 15-16.

⁴ Zuhal: Satürn; Utarit: Merkür; Müşteri: Jüpiter.

⁵ Beni ahlâkınla ahlâklandır.

⁶ İlim, ilham. Fâ'al Akil ve feyz hakkında geniş bilgi için bkz. Fârâbî, *Makale fi Ma'âni'l-Akl*, nşr. Dieterici, el-Samarat el-Marziya fi Ba'z er-Risalât el-Fârâbîya (içinde), Leiden 1890, s. 46-47; Fârâbî, *Uyûnu'l-Mesâil*, nşr. Dieterici el-Samarat el-Marziya fi Ba'z er-Risalât el-Fârâbîya (içinde), Leiden 1890, s. 64; Fârâbî, *Kitab-u Ara-i Ehli'l-Medîneti'l-Fâzıla*, nşr. Albert Nasrî Nader, Beyrut 1991, VII Basım, s. 112, 125-126; İbrahim Hakkı Aydın, *Fârâbî'de Bilgi Teorisi*, İstanbul 2003, s. 61, 121, 129-133, 138, 141.

Bütün varlıkların feyzinden fıskırdığı kaynak.

Kat kat göklerin Rabbi, onların⁷ ortasına kara ve denizleri yerleştiren Rab.

Sana sığınarak, bir günahkâr olarak, sana yalvarıyorum!

Bu günahkâr ve ihmalkârın suçunu bağışla!

Ey evrenin Rabbi! Yüce katından bir feyiz ile,

Nefsimi, maddî ve manevî kirlerden temizle!

5- Ey yüce kişilerin, yıldızlar âleminin gökyüzündeki ruhların sahibi Allah'ım! Kuluna, şehevî şeylerin, aşağılık dünyanın sevgisi baskın geldi. Sen himayeni, beni hatalara düşmekten koruyucu kıl!⁸

Benim için takvanı, her türlü aşırılığa karşı kalkan yap! Muhakkak sen her şeyin kuşatıcısısın.

6- Ey Allah'ım! Beni dört unsurun⁹ esaretinden kurtar ve beni geniş katına ve yüce huzuruna al!

7- Allah'ım! Bana vereceğin yeterliliği, gücü, topraksı cisimler ve varlıkla ilgili olan düşünceler arasındaki yerilmiş ilişkilerimi kesmem bir sebep kıl; hikmeti ve ruhumu ilâhi alemler ve yüce ruhlarla birlikte olmaya vesile kıl.

8- Allah'ım! Benim ruhumu Cebraîl¹⁰ vasıtasıyla aydınlat! Aklıma ve duyguma olgun hikmetle etki et!¹¹ Fizik âleminin yerine, melekleri bana yoldaş eyle!

9- Allah'ım! Bana doğruyu ilham et! İmanımı takva ile pekiştir! Nefsimde dünya sevgisine karşı nefret uyandır!

10- Allah'ım! Benliğimi, geçici şehvetleri yıkmaya karşı güçlü kıl!¹² Ruhumu kalıcı ruhlar¹³ yurduna ulaştır ve onu yüce cennetlerdeki değerli, şerefli varlıklar topluluğundan eyle!

11- Ey, hal ve söz diliyle konuşan varlıkların önünde olan Allah'ım seni tenzih ederim, şüphesiz ki Sen, o varlıklardan her birine hikmetinle lâıyk olduğu şeyi verensin, o varlıklara, yokluğa nispetle varlığı bir nimet ve rahmet kılansın. Öz olsun, ilinti olsun tüm varlıklar senin nimetlerine müstahaktırlar ve nimetlerinin güzelliklerine

⁷ Tabaka tabaka olan göklerin.

⁸ Sen beni hatalara düşmekten koru.

⁹ Bazı mütefekkirlerce fizik alemini oluşturduğu temel öğeler, bileşenler; (bunlar da toprak, hava, su, ateştir).

¹⁰ Rûhu'l-Kudüs.

¹¹ Yüce hikmeti yerleştire.

¹² Asılsız arzuların baskısına karşı beni kuvvetlendir.

¹³ Fârâbî, günahkâr, kötü ruhların cezalarını çekerek yok olacağını, iyi günahsız ruhların ebedî olacağını benimser.

şükrediyorlar. (Nitekim Sen;) “O’nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz, onların tesbihini anlamazsınız”¹⁴ (buyurmaktasın).

12- Allah’ım seni tenzih ederim, sen yücesin, tek olan Allah’sın, yegânesin, Sen “Birsin, teksin, doğurmayan, doğurulmayan ve kendine hiçbir şey denk olmayan”¹⁵ eşsiz ve ihtiyaçsız Allah’sın!

13- Allah’ım kuşkusuz ki Sen, benim ruhumu dört unsurdan meydana gelen bir zindana¹⁶ hapsedtin ve ruhumu parçalama işini, şehvetlerden oluşan birtakım yırtıcı hayvanlara havale ettin.¹⁷

14-Allah’ım! Nefsimi (beni) ismetle yücelt! Sana yaraşan biçimde ona şefkat et! Senden gelen ve sana lâıyk olan bir asaletle onu esirge! Gökteki yerine ulaştıracak bir tövbeyi ona lütfet! Kutsal makamına geri dönüşünü (ulaşmasını) çabuklaştır! Nefsimin karanlıkları üzerine Fa’al Akıl güneşini doğdur! Cehalet ve sapkınlıkların karanlıklarını ondan uzaklaştır. Ruhumda bilkuvve bulunanı güzellikleri aktif hale getir. Ruhumu bilgisizliğin karanlıklarından çıkarıp, hikmetin aydınlığına ve aklın ışığına ilet. (Nitekim sen;) “Allah inananların dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır”¹⁸ (diye buyurmaktasın).

15- Ey Allah’ım! Bilinmeyenlerin gerçek suretlerini ruhuma rüyada göster! Ruhumu karma karışık kabuslardan, rüyalarında iyilikleri ve doğru müjdeyi görmeye dönüştür!¹⁹ Ruhumu etkileyen duyuların ve kuruntuların kirlerinden temizle!

Ruhumdan fizikî âlemin bulanıklığını uzaklaştır. Ruhumu, ruhlar âlemindeki yüce makama konuk et! Nitekim Sen! Bana hidayeti nasip eden, bana her şeyde yeterli olan ve beni himaye eden en yüce varlıksın!

Hamt yalnızca Allah’a mahsustur. Allah’ın rahmeti ve selamı sonsuza dek kendisinden sonra hiçbir peygamber gelmeyecek olana (Hz. Peygamber’e) olsun. (Amin).

¹⁴ K. K., İsrâ (17), 44.

¹⁵ K.K., İhlâs (112), 3-4.

¹⁶ Bedene.

¹⁷ Kötü isteklerde bulunan duygular bana verdin.

¹⁸ K.K., Bakara (2), 257.

¹⁹ Rüya-i sâdıka görmeyi nasip et. Fârâbî'nin bilgi kazanımında rüyanın yeri hakkında bkz. Fârâbî, *Kitab-u Ara-i Ehli'l-Medîneti'l-Fâzıla*, nşr. Albert Nasrî Nader, Beyrut 1991, VII Basım, s. 108; İbrahim Hakkı Aydın, Fârâbî'de Bilgi Teorisi, s. 99.